

ندە ن آنا دېلېمىز؟ كوتاي جاوانشىر

اينسان، دىلى اۇنچە انشىتمە دىوسو (حىسسى) يولو ايله اۇبرەنير. اشياء اۇنچە سىسلە بئىيندە يانسىيىش شىكلىنى تاپار. گۇز ايسە سىسە بئىينە يانسىيىدىغى نىن تصويرىنى گنرچك عالمده اۇرنك لندىرەر. قولاق يولو ايله بئىيندە اوتوروب و گۇزلە تصويرلەشەن سۇز و سۇزتركىيلرى سۇزون شىكلىنى دە بئىيندە بىچىملندىرمەلىدەر. مثلن "دنىز"، "چۇرەك"، "داغ" كىمى سۇزلىرى نىزدە توتالىم. بو سۇزلىر اۇنچە سىس و سونرا دا اشيا اولاراق گۇز آراجىلىغى ايله بئىيندە حىك اولار. لاكىن همىن سۇزلىرىن يازىيا آلىنمادىغى موددتجە سۇز كىمى، هانسى حرفلەر، هانسى يازىلىشلا بئىيندە حىك اولونمىسىندا سۇجىت گندە بىلمز. يازى ايله بىر مادده بئىيندە آلفىلايش (آلىنىب منىمسەمە و ادراك ائتمە پروسەسى) شىكلىنى دە دوغورار. قولاق يولو ايله آلفىلاما (ايدراك ائتمە) سورەجى گۇز يولو ايله يىكونلاشار. يازى دىلى اصلىندە سىسلەنىشىن گۇز يولو ايله تصويرلەنىشى دىمكىدەر. بو باغلامدا پوستمودىرن فلسفەنىن اۇنجولرىندەن اولان ژاك دىرىدانىن بو مۇوضوع ايله اىلگىلى اولاراق اىلگىنج تىبىتىنى بورادا يازمادان كىچە بىلمەيەجەيم. ژاك دىرىدا دىيەر: "سىرف تمايوزاتدان (فرقلىلىكلردن) موتشكىل اولان دىل اينسانا تايە دىيىلەر. بو او دىمكىدەر كى، اينسان دىلە تايەدەر. بو دىنلە دە اينسان تمايوزدان قاچا بىلمز. چونكو بو فرقى ساغلايان دىلەر. بو اساسا گۇرە اينسانىن اۇزو ايله دە تمايوز و مسافەسى سۇز قونوسودور." و داوام ائدەر دىرىدا: "گراماتولوژى لفظلىرىن كاغىذ اوزەرىندە يازىلماسىندا توتوموش رسساملىق، فىلم، موسىقى، ھنىكل تراشلىق، ايدمان، حربى تىكنىكلر، سىياسى تىرمىنلر و حتا سىيىرنىتىك ساحە و حوجرەلر (سئلوللار) اىچىندە كى بىلگىلر اىحتىوا ائدەر. گراماتولوژىنىن سوسىولوژى، تىكنولوژى، رىباصىيات، علم، ايدىولوژى، دىن و عايەلە ياپىسى (ساختارى) ايله قىرىلمايان علاقەلر وار. گراماتولوژىنىن ساحەسى او قدر گىنىشىدەر كى، حتى دىلچىلىك علمى اۇزو اونون اىچىندە سادەجە بىرچە بۇلومو تىشكىل ائدەر" دىققەت ائدىلىرسە دىرىدانىن دا ايفادە ائتىدىكى بو گىنىش دىل ساحەسى آنجاق و آنجاق دىل- گۇز اىلىشكىلرلىرىن اورونودور (ürün- نىتجە). بو اوزدن دە يازىسى اولمايان دىلدە دىللە قولاق آراسىنداكى موناسىبتلر دىللە گۇز آراسىنداكى اىلىشكىلرە تام اولاراق اىنتىقال ائتمز. يعنى دىللىن گۇزلە اولان اىلىشكىسى يوكسك و درىن اىلىشكىسى سىستىمىنە داشىنماز. بسىط اىلىشكىلردە اىلىشىپ قالار. بو دا دىلى بونولويون پارچالانماسىنا و دىلى- فىكرى حركىتىن تىرجىح اىستىقامتىنىن اىتىرىلمەسىندە ندىن اولار. فرد اۇز فىطرتىنى اونودوب، بوراخىب اۇزگە فىطرتىندە ياشاماغا اۇزەنير. (توركون تورك دەرلىرىنە قارشى چىخماسى كىمى) بىللى بىر ياش سىنىرىندا سونرا قولاغىن دىلە وئرهجەيى بىر شىئى قالماز. دىللىن بىچىلمەسىندە، گىنىشلەمەسىندە درىن لىشمەسىندە داھا چوخ گۇز اۇنملى رول اوستلەنير. دىللىن درىن لىشمەسىنى ساغلايان گۇزون دىلە يانسىيىدىغى دونيالار، دەرلىر اولار و يازى ان چوخ بىر گۇز ائىلەمىدەر. حرفلىرىن، سۇزلىرىن و جوملەلرلىن كاغىذ اوزەرىندە تصويرىندەن باشلامىش، درىن علمى موضوعلار اىحتىوا ائدەن كىتابلار اوخوماق، آنجاق و آنجاق گۇزون ائىلەمىدەر. بىر سۇزلە گراماتولوژىنىن اىحتىوا ائتىدىكى بوتون مۇوضوعلار گۇز ائىلەمى سايلىر. دىللىن شىكىللىنىشىندە، علمى لىشمەسىندە دىگر بدن عوضولرىنىن دە (بىنىن، ال و س...) روللار واردير، آنجاق دىرەك رول گۇزون و قولاغىن اوزرىنە دوشمىكدەدەر. اىلك ياشلاردا قولاق و داھا سونرا گۇز.

روس دىلچىسى گىئورگى لازانوف گۇرە بىر دىلدە استانداردىزاسيونون ساغلانماسى اوچون دورد تمل ائتكىن (تائىرلى) شرط موجودور. بو دورد شرطدەن اىكىسى گۇزون و اىكىسى دە قولاغىن و يا ۵۰ فايزى گۇزون و ۵۰ فايزى دا قولاغىن ايشىدەر. بو دورد شرطلر هانسىلاردى؟

- یازما
- اوخوما(گۆز ائيله می)
- ائشیتمه
- ائشیتدیرمه (قولاق ائيله می)

گونئی آذربایجاندا میللی دیلده تحصیل اولمادیغی اوچون بیرینجی ۵۰ فایز موجود دئییلدیر. ایکینجی ۵۰ فایز ده تام دئییلدیر، چونکو بیرینجی ۵۰ فایزین اولماماسی ایکینجی ۵۰ فایزی ده ائتکیله مکده دیر. بو ندله ده گونئیده کی اوخوموش اینسانلار اؤز دیلرینده دانیشدیقلاری زامان چوخ کز (دفعه) فارس دیلینین ستروکتورونا اساسن دانیشارلار، چونکو تفککور دیلی فارسجادیر.

بو اوزدهن ده فارس شووینیزمی بیزیم دیلیمیزی یاساق ائتمه سی ایله ساده جه میللی کیملی بیزیمی، تفککوروموزو تخریب ائتمه میس، هم ده بیزیم ایدراک گۆزوموزو کور ائتمیشدیر. اینسانلار آنا دیلینده سؤزلری و جومله لری کاغیز اوزه رینده تجسسوم ائده بیلمز دورومدادیرلار. و یاخود آنا دیلده اورتوقرافیک شعورا(یازی شعورونا) صاحب دئییلر. میللی دیلده گۆزون فعالیتینین قیستلانماسی میللی تصوراتی، تخیولاتی و تجسسوماتی دا قیسیرلاشدیرمیشدیر. نتیجه اعتیباری ایله ده بئینین گئیش میقیاسلی فعالیتلری انگل لنمیش دیر.

بیزیم خشن، تولئرانسسیز (خوشگۆروسوز، موسامیجه سین) اولمامیزین، گرگین پسیکولوژی داشیمامیزین، اورتاق ده یرلر اساسیندا اؤرگوتله نه بیلمدیگیمیزین تمیلینده ده دیل و گۆز آراسینداکی طبیعی باغلارین، باغلانتیلارین قویاریلماسی دورسا گرک. بیزیم بئینیمیزده، دولایسی ایله ده روحوموزدا باشقا بیر دیلین یازبسی، گرامتری و او دیلین پسیکولوژیک اؤزه للیگی مسکونلاشمیشدیر. بئینیمیز و روحوموز ایشغال ائدیلمیشدیر. چونکو میللی دیلده یازب اوخومادیغیمیز اوچون (گۆز فعالیتی) بیر چوخ رئفلئکس لریمیز ایتیریلیمیشدیر. میللی هدفلرین درین فلسفه بو بوتلارینی (بعدلارینی) گۆرمک، دوشونمک زور و بعضی ده غئیری مومکون اولموشدور. بو دا زامانلا میللی کاراکتردهن محروم ائدیلمیش بوش، سرگردان یا دا فارسلاشمیش اینسان تیپینین مئیدانا گلمه سیننه زمین یاراتمیشدیر. بو نده نله ده بیر چوخ فارس شووینیسیتینین تورک اولماسینا شاهد اولماق داییق. بیرتورک فارس شووینیسیتی اولما بیلمز می؟ البته اولما بیلر. اؤز دیلینین گراماتیک اؤزه للیگینی و گۆزه للیگینی بیلمدن، سیستم طرفیندن دئھومانیزه ائدیلمیش (اینسان سیزلاشدیریلیمیش، شخصیت سیزلشمیش) آدم هر جور ردالته تسلیم اولما بیلر. چونکو میللی کاراکتر بیلوژی مسئله سی دئییل، میللی دیلده تعلیم و تحصیل آماقلا وار ائدیلمش، هم ده یوز ایللر بویونجا آشاما- آشاما وار ائدیلمش بیر اولقودور(پدیده دیر). قولاق دیلینین اولوشدوردوغو دهرلره، گۆرگولره گۆز دیلینین قاتیلمادیغی اوچون یابانجی دیرلرین "فدایبسی" اولان بیر سورو نادانیمیز واردیر. چونکو آدمین گۆزلی اصلینده کور ائدیلمیشدیر. چ. آیتماتوف "عصره برابر گون" رومانیندا بو اؤزونو بیلیمه، تانیماما و سونرا دا اؤزونه غنیم کسيلمه دوزه یینه گتیریب چیخاران ائيله ملر بوتونونو "مانقورتلاشما" اولاراق آدلاندیرار.

شیفاهی سؤیله نجه لرین (افسانه لرین) و اینانجلارین فورمالاشماسیندا قولاق اؤز ائتکیلیگینی سوردورمکده ایکن، علمی تفککورون بیچیملنمه سینده اؤنچوللوک گۆزون اوزه رینه دوشمکده دیر. بو اوزدن ده یازب-اوخوماقدان (گۆز فعالیتیندن) محروم اولان دده لریمیز، ننه لریمیز نه قدر باياتی، ناغیل،

تاپماجا و ديگر فولكلور عنصرلرینی دریندهن بیلسه لرده، گۆز فعالیتینی گركدیره ن بیلیمسل چالیشمالاردان اولوسال دیلده یوخسول بوراخیلیمیشلار.

بئله بیر اورتامدا بیر "آنا دیلی" بیر ده "آنا دیل" قاوراملاری اورتایا چیخار. آنا دیلی ساده جه آنادان-آنادان و چئوره ده ن اؤیرندیگیمیز دیلده ن عیبارتدیر. ان چوخ دا قولاق دولایسی ایله شکیلنمه سوره جینی یاشایار. آنا دیلی هم ده بیزیم تفککوروموزون، تخصصوموزون، تخیلولوموزون، بیلگیمیزین و دوغولاریمیزین دیلی اولمالیدیر. بئله اولدوغوندا آنا دیلی هم ده آنا دیل (اساس دیل) اولار. بیزده بئله دئییلدیر. چونکو بیزده دیل و گۆز آراسیندا ایش بیرلیکده لیگی موجود دئییلدیر. بو اوزدن ده آنا دیلی بیزده آنا دیل (اساس دیل) دئییلدیر.

بیزده آنا دیل (علم، بیلگی، ادبیات، تاریخ، فلسفه، بیولوژی، فیزیک، کیمیا، جوغرافیا، تکنیک و س.. دیلی) فارس دیلیدیر. بو سبده ن ده گونئیلی اینسانلار اؤز دیلرینین گراماتیک قایدالارینا گۆره بیرجه فیکیری بئله یازیلی اولاراق ایفاده ائتمکده زورلوق چکرلر. فارس دیلینده راحتجا هر شئی یازیلی بیچیمده ایفاده ائتمه پی ایسه باشارلار. بو آرادا چوخ غریبه بیر تضاد مئیدانا چیخار. گونئیده فارس دیلی چوجوقلوقدان قولاقلا تماسدا اولمادیگی (قولاق دیلی اولمادیگی اوچون) اوچون، حتی عالی تحصیل آلمیش اینسانلار بئله، فارس دیلینده یا دانیشا بیلمز، یا دا چوخ زورلوقلا اؤزلرینی ایفاده ائده لر. بونون تاریخی اؤرنگینی ناصر خسرو "سفرنامه" آدلی اثرینده وئیر. ناصر خسرو گۆره بؤیوک بیلیم آدامی اولان قطران تبریزی فارس دیلینده دانیشا بیلزمیش. بو دا دوغالدیر، چونکو قطران تبریزی ده فارس دیلینی ائشیده جک بیر اورتامدا یاشامادی، یالیز کیتاب یولو ایله فارسجانی اؤیره نمیشدیر. ایندی کی زاماندا اولدوغو کیمی. بو دا اونو گۆستریر کی، ۱۱- جی عصرده گونوموزه قدر میللی حیاتیمیزدا هئچ بیر گلیشمه اولمامیشدیر. ساده جه ۲۰- جی عصرده یایغینلاشان فارس دیلینده اوخولار سببی ایله داها چوخ سویسوزلاشمیش، آسیمیله ائدیلیمیشک.

آنا دیلینین آنا دیل اولماماسی توپلومدا روحسال و فیطری پوزوقلوقا، میللی خسته لیگه، پسیکولوژیک گرگینلیگه ندن اولماقدادیر.

سؤوقی طبیعی ایله (intuition - بیر باشا ایدراک ائتمه) و یا میللی خیلقت، میللی فیطرتله یاشانتی آراسیندا اولان اویومسوزلوق، اویغونسوزلوق توپلوم مقیاسیندا تخریبات و کاراکترسیزلیق یاراتماقدادیر. توپلومسال قارما- قاریشقیلیغین بیرئیسل (فردی) کاراکتره یانسیما اؤرنکلرینه بوتون ساحه لرده تانیق اولماق مومکوندور.

بو توپلومسال قارما- قاریشقیلیغی گنڈرچک (برطرف ائدجک)، اورتادان قالدیراجاق یالیز و یالیز بیر قورتولوش یولونون وار اولدوغو سنزیمکده دیر: آنا دیلینین آنا دیل اولماسی

کؤچوروب حاضیر لاین: <http://www.hbayat.com>